

Oslo, 11.06.2025

TILSVAR TIL RIKSANTIKVARENS BEVARINGSSTRATEGI FOR NÆRINGERS OG INDUSTRIERS KULTURMILJØ.

Innledning

Landsforeningen for Luftfartøyvern mener forslaget til strategi gjennom deltemaene er et positivt utgangspunkt for utvikling av et utvidet kulturfelt som har bidratt til omfattende samfunns nytte og bygging av samfunnet lokalt og nasjonalt. Det er likevel en forventning om at også nyere industri og næringsanlegg samt bevegelige kulturminner som verneformål sees sterkere i sammenheng på tvers av sektorer.

Landsforeningen for Luftfartøyvern er etablert som en nasjonal paraplyorganisasjon for alle entusiaster, foreninger og klubber som har som formål å restaurere, formidle og operere veteranfly slik de ble bygget. Landsforeningen for Luftfartøyvern er medlem av Norges Kulturvernforbund og ser bevaringsstrategien som viktig for anerkjennelse av sektoren også i en ny Kulturmiljølov. Landsforeningen for Luftfartøyvern representerer 13.500 medlemmer.

Vi ønsker med dette tilsvaret å adressere våre synspunkter på strategien og håper dette vurderes videre.

Næringers og industriens kulturmiljø, avgrensning

Industriens betydning for utvikling av steder er ikke inkludert i bevaringsstrategien for næringers og industriens kulturmiljø. Stedsutvikling beskrives som hjemmehørende under bygder og byer. Vi mener denne avgrensningen er noe uklar. Ved at industri initialt utvikles på et lite sted, påvirker dette i stor grad senere utvikling av bygder og byer. Dette ved utvikling av et tilknyttet samfunn og med tilbud som tertialnæring over tid. Vi viser til eksemplet Kjeller flyplass som siden 1912 har vært toneangivende for utvikling av Lillestrøm ved plassering av industri for bla. forsvarsformål. Dette ved boliger, skole næringsvirksomhet, og kulturtilbud.

LFL mener ellers den beskrevne avgrensningen er for smal ved å definere at industri er dekkende i næringsvirksomhet, som består i bearbeidelse av råstoffer eller råvarer. Avgrensningen må etter vår mening også sees i lys av vedlikehold og verkstedvirksomhet, ikke bare produksjon eller raffinering av råstoff til salgsvare/næring. Markedsmessig er dette også to vidt forskjellige områder som tjener ulike samfunnsmessige hensikter. En helhetlig vurdering av næring og industri må også omfatte beredskapsmessige og nasjonale formål som også er utgangspunktet for sekundær og tertialnæringer.

Det er i verksted og mekanisk industri det immaterielle elementet også er en avgjørende forutsetning for virksomheten, ved kunnskap og kontinuerlig utvikling av høyt teknologi og ved innovasjon. Vi mener det er en svakhet at kunnskap og kompetanse ikke tydeligere betones i strategien. Dette har vært et viktig element i det å nettopp utvikle de fysiske sporene og forstå de sammenhengene som strategien skal ivareta. Eksempler på dette er Kongsberg gruppens våpenindustri, Raufoss ammunisjonsfabrikk, Flyfabrikkene på Kjeller og ved Horten, der de fysiske anleggene som med hver sin helhet i hovedfunksjon består av sammenhenger i bygninger, landskap og plassering, og utvikling av boliger og lokalsamfunn.

Kunnskapshull

Teknologiens og Industriens betydning for samfunnet etter 1900 er for lite anerkjent.

Dette gjelder spesielt i grensesnittet mot bevegelige kulturminner.

Alder er fortsatt et hinder for å fange opp industriallegg av nasjonal betydning før det er for sent. Industriallegg og anlegg for Forsvaret er gode eksempler på dette.

Sektoransvaret bidrar fortsatt bla. til ulike verdivurderinger og fokus på bevaring. Mange anlegg er derfor i dag borte selv om de har hatt avgjørende betydning for nasjonale verdier, lokal samfunnsutvikling, stedsutvikling med arbeidsplasser og identitet. Det er derfor viktig at kunnskapsgrunnlaget for næring og industri sees i en helhetlig sammenheng.

Bevaring og ombruk

Bevaring og ombruk er krevende, men representerer likevel et stort potensial.

Utfordringen for mange eldre anlegg er manglende vedlikehold, opprydding, og at kulturverdiene ikke identifiseres og ivaretas i tide med tanke på ombruk. Ved bedre oversikt, involvering og planlegging for verdier rives, kan ny virksomhet overta arealer og bruke disse til andre formål. Spesialtilpassede arealer som eks. vedlikeholds verksteder og hangarer på flyplasser vil egne seg godt til dette fortsatt. Dette er ikke nødvendigvis fullklimatiserte arealer, og behøver heller ikke være negativt i klimagassregnskapet.

Deltema 1: Industrimiljø

Vi er positive til at det beskrives at nyere industrimiljø er så store og komplekse at det kreves mer enn bare fysisk bevaring. Kulturverdier må aldri få en definert størrelse, men baseres på vernehensynet. Hjørnesteinsbedriften kan derfor være mangfoldig og igjen ha nasjonal verdi med stor betydning for samfunnsutvikling, for stedsutvikling og også demografi. Forsvarets betydning som industriarbeidsplass og samfunnsbygger savnes likevel omtalt i strategien.

Deltema 2: Våre mangfoldige næringer

Næringsmangfoldet øker dramatisk siden 1900 tallet i takt med teknologiutviklingen.

Det gjør også infrastruktur og kommunikasjonsbildet. Særegen småindustri knyttes ofte til utvikling av teknologimiljøer. Teknologimiljøet med utvikling av reaktorene på Kjeller og Halden (IFE) er et resultat av teknologimiljøet med forskning med utgangspunkt på Kjeller flyplass (FFI).

Deltema 3: Industriens logistikk

Vi synes det er meget positivt at Industriens logistikk med bevegelige kulturminner og infrastruktur anerkjennes som del av næringers og industriens kulturmiljø. Som anerkjennelsen av fartøy har bevegelige kulturminner på land og i luften komplementært bruk som medium til transport, utdanning, rekreasjon, og beredskap og forsvar.

Sammenhengen mellom bevegelige kulturminner og infrastruktur er viktig. Bevaringen av fysiske anlegg blir derfor avgjørende for fremtidig fortsatt bruk av bevegelige kulturminner som fly. Bevaring av landets eldste flyplass Kjeller er derfor ønsket, med mulighet for begrenset bruk, og kan sees som en god mulighet for bevaring av et helhetlig og intakt miljø med utviklingspotensial til kulturformål, formidling og bevaring. Et nasjonalt luftfartøyvernsenter kan ivareta dette, der tidligere bruk og ny bruk til beslektet kulturformål bør sees i sammenheng. Viktigheten av dette bør strategien gjerne betone for å unngå fysisk bevaring av bygninger og anlegg uten relevant innhold eller bruk, der det er mulig.

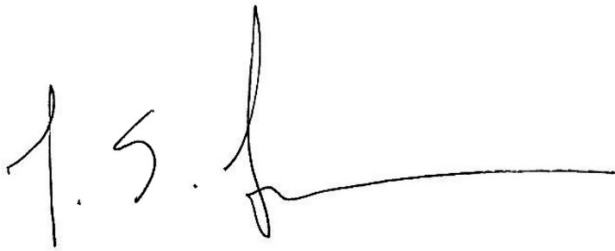
Tilgang på drivstoff til veteranfly som AVGAS er videre vesentlig for fremtiden, der dette på grunn av tekniske krav og sertifisering ikke har alternativer. Med hensyn til miljøaspektene ved vern gjennom bruk har Landsforeningen for Luftfartøyvern bla. tatt initiativet til Norges Kulturvernforbunds miljøstrategi.

I Norge har vi dessverre svært få egnede anlegg for bevaring av luftfartøy og luftfartshistorie. Dette skjer i dag ved frivilliges innsats med hovedvekt på Kjeller, Sola og i Bodø. Kjeller er det eneste som er foreslått fredet og innehar de største kulturverdiene som fortsatt eksisterer med gjenværende kulturhistorisk verdi.

Luftfartøy er som regel av noe størrelse og bør stå innendørs. Kravene til sikkerhet, sertifisering og miljøkrav, samt krav til vedlikehold og tilstand er som for dagens luftfartøy, og slitasje ved uønsket klima og værpåvirkning er derfor uheldig. I tillegg kommer ønsket om å ha representative historiske fly med proveniens som kan benyttes til formidling av historie.

Kjeller flyplass er i dag foreslått fredet med kontinuerlig drift siden 1912. Anlegget er vedtatt nedlagt av Stortinget. Når anlegget fraflyttes, ligger også et stort potensial for bevaring av kulturmiljøet ved Norges eldste flyplass. Flyplassen huser i dag et 50 talls veteranfly og kompetansemiljø på utdanning, restaurering og bevaring. Miljøet er internasjonalt anerkjent og Flydagen hvert år på Kjeller, er ett av Norges største kulturarrangement med rundt 10.000 besøkende. Gjennom fredning og ombruk kan deler av Kjeller bevares som ressurs for veteranflymiljøet og huse et nasjonalt luftfartøyvernsenter.

Veteranflymiljøet er i dag en avgjørende ressurs for landets nasjonale Luftfartsmuseum i Bodø, Flysamlingen på Gardermoen, Flysamlingen på Sola (Jærmuseet), og bidrar med materiell og immateriell kunnskap for bevaring og formidling av den nasjonale luftfartshistorien. Strategien må derfor beskrive et sektoruavhengig fokus på bevaring av helhet og gi tilstrekkelig mulighetsrom for utvikling av næringers og industriens helhetlige kulturmiljø.

A handwritten signature in black ink, consisting of the initials 'M.S.' followed by a stylized, elongated cursive name.

Morten S. Haave, Generalsekretær LFL